

ВЕРБАЛІЗАЦЫЯ ЖЭСТАЎ І МІМІКІ ЯК СРОДАК СТВАРЭННЯ ПАДТЭКСТУ (на матэрыяле мастацкіх твораў У. Караткевіча)

В. М. Шаршнёва

(Установа адукацыі «Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова»,
кафедра агульнага і славянскага мовазнаўства)

У артыкуле адлюстравана спецыфіка перадачы невербальнай камунікацыі ў мастацкіх творах У. Караткевіча, а таксама аналізуецца працэс асэнсавання пісьменнікам невербальных паводзін. Увага надаецца функцыянаванню ў мастацкіх дыялогах У. Караткевіча лексічных адзінак, якія адлюстроўваюць невербальныя кампаненты камунікацыі (жэсты, міміку) і выкарыстоўваюцца для перадачы інфармацыі, думак, намераў або пачуццяў герояў.

У мастацкіх творах У. Караткевіча галоўную кампазіцыйную ролю адыгрывае дыялог, што ў значнай меры спрыяе аб'ектывацыі паведамлення: зводзіцца да мінімуму суб'ектыўнасць апавядальніка, дамінуе пункт погляду і слова героя. Аб'яднанне аўтарскага і персанажнага планаў праяўляецца не толькі ў вербальным прадстаўленні дыялога ў аўтарскай мове, у выкарыстанні дзеясловаў маўлення, але і ў адлюстраванні невербальных сродкаў зносін (саматызмаў і саматычных выразаў, якія перадаюць міміку, жэсты, камунікатыўна значныя рухі цела і асаблівасці інтанацыі). Моўныя адзінкі, праз якія адлюстроўваюцца невербальныя паводзіны, аўтар падбірае ў залежнасці ад сваіх прагматычных установак.

Апісанне знешніх паводзін герояў у момант камунікацыі ў тэксце дазваляе чытачу імпліцытна перадаць іх псіхалагічныя асаблівасці, жаданні, настрой, адносіны адзін да аднаго і да навакольнага свету. Акрамя таго, апісанне сітуацыі праз невербальныя характарыстыкі дапамагае ўбачыць адносіны самога аўтара да апісаных падзей і персанажаў. Як адзначае А. Д. Боева, “спецыфічная функцыянальнасць невербальных знакаў заключаецца ў іх здольнасці перадаваць у тэксце не толькі прамое значэнне, але і пераноснае, семіятычнае, што дазваляе ім прыўносіць у тэкст скрытыя сэнсы, канататыўныя значэнні, змяшчаць пэўныя падтэксты, служыць сродкам перадачы нюансаў паводзін і ўзаемаадносін персанажаў” [1, с. 29].

Сярод невербальных сродкаў выражэння дадатковых сэнсаў стылізаванага дыялагічнага маўлення У. Караткевіча значнае месца займаюць паралінгвістычныя знакі, якія суправаджаюць выключна вербальнае выказванне і нясуць дадатковы сэнс да сказанага. Найбольш актыўнае і паслядоўнае адлюстраванне ў мастацкім тэксце У. Караткевіча знайшлі абумоўленыя сітуацыяй зносін разнастайныя міміка-жэставыя сродкі перадачы невербальных зносін. Выкарыстанне вобразных сродкаў пры перадачы мімікі ўплывае на ўзмацненне экспрэсіўнасці тэксту, дазваляе чытачу правільна зразумець і інтэрпрэтаваць адпаведную сітуацыю. Вобразнае адлюстраванне мімікі ў мастацкім тэксце, на думку К. М. Якімавай, “можа быць абумоўлена неабходнасцю паказаць праяўленне канкрэтнай эмоцыі або змены эмацыянальнага стану персанажа” [2, с. 210].

Метафары, разгорнутыя эпітэты, параўнанні дакладна паказваюць міміку персанажаў, нават пры першасным успрыняцці сэнсу выкарыстаных аўтарам выразаў засяроджваецца ўвага на імпліцытнасці падазенага зместу: “*бровы задрыжэлі*” – чалавек настолькі моцна захваляваўся, што не мог стрымаць сябе, не здолеў зрабіць так, каб яго эмоцыі былі незаўважнымі; “*сцяў зубы*”, “*твар белы, як палатно*” – хіба можна перадаць лепш стан чалавека, які толькі што пачуў жахлівую навіну і з усіх сіл спрабуе авалодаць сваімі эмоцыямі; і, нарэшце, вочы “*дзіўныя, саркастычна-пагардлівыя лянівыя*”, а яшчэ “*поўныя жахлівай пагарды да ўсяго і пустаты*” – па сутнасці, праз увесь твор засяроджваецца ўвага чытача на выразе вачэй Пера-Леановіча, у самых куточках якіх ужо даўно пасялілася жудасная ў сваёй абыякавасці смерць.

Р. Я. Крэйдлін адзначае, што сэнсы, якія перадаюцца вербальнымі і невербальнымі дзеяннямі чалавека, шмат у чым аналагічныя і даказвае гэта на прыкладах жэстаў [3, с. 47–49]. На думку А. Я. Кедрвай, апісанні жэстаў, якія суправаджаюць гаворку персанажаў, у мастацкім тэксце набліжаюць да рэальнай гутарковай мовы перадаваемую ў мастацкай літаратуры чужую гаворку і менавіта дзякуючы апісанню жэстаў падкрэсліваецца дынамічнасць мастацкага дзеяння [2]. У творчасці У. Караткевіча сфарміраваны асаблівыя прыёмы слоўнага адлюстравання жэставых паводзін герояў. Адбор пэўных жэстаў, інтэнсіўнасць іх апісанняў, структурнае афармленне гэтых апісанняў залежаць ад асаблівасцяў індывідуальнага стылю пісьменніка, ад мастацкай задачы, пастаўленай аўтарам. Вельмі часта мова жэстаў з'яўляецца вызначальнай, тым больш што моўная інфармацыя, якая магла быць на іх месцы бывае настолькі невыразнай, паўсядзённай і нязначнай, што аўтар зусім не прыводзіць яе. Гаваркімі аказваюцца якраз парамоўныя адзінкі.

Апісанне мімікі і жэстаў служыць адным з найважнейшых сродкаў стылізацыі жывой гутарковай мовы ў мастацкіх творах У. Караткевіча. Нельга пераацаніць ролю парамоўных элементаў у творах У. Караткевіча. Письменнік выразна перадае праз апісанне выразу твару, міміку не толькі агульны настрой персанажа і зменлівасць гэтага настрою, але і характар героя, што ў сукупнасці дазваляе адчуваць сімпатыю або, наадварот, антыпатыю да ўзгаданага персанажа, а таксама прадбачыць яго рэакцыю ў вырашальных абставінах.

Аналіз дыялагічных адзінстваў У. Караткевіча дазваляе сцвярджаць, што арганізацыя макратэксту залежыць не толькі ад інтралінгвістычных, але і ад экстралінгвістычных фактараў, і ў першую чаргу ад сітуацыйнай абумоўленасці выкладу, ад жанравай спецыфікі твора, ад арыентацыі на рэцыпіента. Індывідуальнасць пісьменніка праяўляецца ў спосабах адлюстравання невербальных зносін, якія бяспрэчна аказваюць уплыў на ўспрыманне тэксту. У мастацкіх творах У. Караткевіча ўключаныя ў дыялагічныя канструкцыі невербальныя адзінкі выступаюць ключавым элементам моўнай тканіны, эстэтычна апрацаванымі моўнымі формамі ў адпаведнасці з выражэннем аўтарскай задумы ў галіне раскрыцця светапогляду, унутранага стану чалавека, прыгажосці прыроды, супярэчлівасці жыццёвых сітуацый і інш.

У творах У. Караткевіча ярка прадстаўлены як агульнамоўныя спосабы апісання невербальных паводзін персанажаў, так і індывідуальныя спосабы, у якіх знаходзіць адлюстраванне аўтарскае ўспрыняцце рэчаіснасці. Комплекс невербальных адзінак у мастацкіх творах У. Караткевіча адлюстроўваецца з той паўнатай, якая патрабуецца кантэкстам, незалежна ад месца, якое займае персанаж у іерархічнай структуры твора. Яны таксама адыгрываюць істотную ролю ў падачы падтэкставай інфармацыі. Іх мастацкая форма напрамую залежыць ад аўтарскай манеры пісьма. Паралінгвістычны падыход да інтэрпрэтацыі мастацкага твора дазваляе зірнуць на тэкст з новай пазіцыі, што стварае новы ўзровень стылістычнага аналізу, забяспечваючы максімальна рэльефную характарыстыку персанажаў твора. На аснове аналізу рэпрэзентацыі невербальных паводзін вербальнымі адзінкамі можна меркаваць аб індывідуальнасці аўтарскага стылю У. Караткевіча, аб яго адметнасці ў падачы падтэкставай інфармацыі.

Літаратура

1. Боева, Е. Д. Авторские интерпретации невербальных знаков в художественном тексте / Е. Д. Боева // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2015. – № 6(48). – Ч. I. – С. 28–30.
2. Кедрова, Е. Я. Вербальное обозначение жестов персонажей при передаче прямой речи в художественном тексте: на материале прозы А. П. Чехова : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Е. Я. Кедрова. – М., 1980. – 190 с.
3. Крейдлин, Г. Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык / Г. Е. Крейдлин. – М. : Новое литературное обозрение, 2002. – 592 с.
4. Якимова, К. М. Образное описание мимики (на материале произведений А. И. Куприна) / К. М. Якимова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2019. – Т. 12. Вып. 2. – С. 209–213.